

שברק מצוי *Ononis natrix* - פורח בהר, בספר ובמישור החוף (אפריל 2017)

כתב: גדי פולק

שברק מצוי *Ononis natrix* (קטניות) הוא בן-שיח ירוק עד שגובהו לרוב 40-60 ס"מ המסתעף מבסיסו לענפים מרובים, זקופים או נטויים. מתוך הענפים המעוצים המהווים את שלד הצמח, מלבבלים ענפים חדשים אחרי רדת הגשמים הראשונים בראשית החורף. הלבול מתרחש בהמשך לענפים מקוצרים ומעוצים של העונה הקודמת הנושאים עלי קיץ קטנים, בחלקם יבשים. הענפים המלבבלים מתארכים בהדרגה במהלך החורף ונושאים עלי חורף גדולים יותר אשר מחיקם מלבבלים ענפים מקוצרים נוספים. העלים שעל הענפים המתארכים מלווים בשני עלי לוואי צרים המאוחים בבסיסים לפטוטרת נדנית העוטפת את הענף. עלי החורף מורכבים, לרוב תלתניים, אך לעתים מצויים גם 4 או 5 עלעלים ויותר (נכון לאוכלוסיות מישור החוף). אורכם של העלעלים בעלי החורף כ-1.5 ס"מ, הם צרים ומשוננים בשוליהם. עלי הקיץ מופיעים בסוף עונת הצימוח החורפית-אביבית קטנים יותר והם לרוב בעלי עלעל אחד בלבד ואורכם קטן יותר. **שברק מצוי** נמנה אפוא על בני השיח המחליפים בין עלי חורף ועלי קיץ ובכך מקטינים בקיץ את שטח הפנים המנדף מים בתהליך הדיות. העלים והגבעולים של **שברק מצוי** מכוסים בשערות בלוטיות, דבר המקנה לצמח מגע דביק.

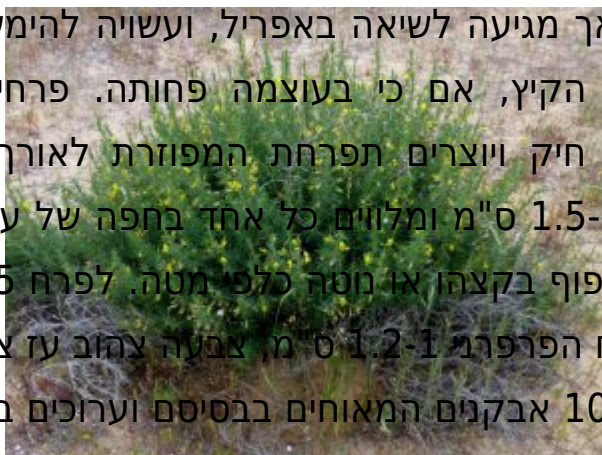

שברק מצוי - מראה כללי באביב בעת הפריחה. מימין - צילם: גדי פולק ©; משמאל - צילם: ישי שמידוב ©
להגדלה - לחצו על התמונות

שברק מצוי. צילם: גדי פולק ©
שתי תמונות מימין - לבלוב בראשי החורף (דצמבר), עלי חורף ירוקים, עלי קיץ מהעונה הקודמת - יבשים; תמונה שלישית מימין - ענף מוארך בסוף הבלבוב לקראת הפריחה (מרץ). תמונה משמאל - הגבעולים והעלים מכוסים בשערות בלוטיות.
להגדלה - לחצו על התמונות.

הפריחה מתחילה לרוב בסוף פברואר, אך מגיעה לשיאה באפריל, ועשויה להימשך לאורך חודשים רבים גם לאחר מכן עד סוף הקיץ, אם כי בעוצמה פחותה. פרחי **השברק** מתפתחים על הענפים הירוקים מניצני חיק ויוצרים תפוחת המפוזרת לאורך הגבעול. הפרחים הפתוחים מרוחקים זה מזה כ-1-1.5 ס"מ ומלווים כל אחד בחפה של עלה תלתני ירוק. אורך עוקץ הפרח כ-2 ס"מ והוא כפוף בקצהו או נוטה כלפי מטה. לפרח 5 עלי גביע צרים פרושים אופקית. גודל כותרת הפרח הפרפרני 1-1.2 ס"מ, צבעה צהוב עז צהובה ועל המפרש בולטים עורקים אדומים. בפרח 10 אבקנים המאוחים בבסיסם וערוכים בשני דורים ומסירת האבקה לחרקים המבקרים מקצה הסירה של הכותרת נעשית במנגנון ה"בוכנה", בדומה לתורמוס ולוטוס. 5 האבקנים של הדור התחתון צומחים דרך 5 האבקנים המוארכים והעשירים באבקה של הדור העליון וגרופים בדרכם את האבקה אל קצה הסירה שממנה

נמסרת האבקה לחרק המבקר. שחלת הפרח מוארכת ומתפתחת לתרמיל שאורכו כ-1.5 ס"מ המכיל 8-10 זרעים הנישא על עוקץ כפוף הנוטה הצידה ואורכו כ-2 ס"מ. הזרעים מבשילים ומופצים מהפרי הנפתח בשתי קשוות בסוף הקיץ ובסתיו.

שברק מצוי מימין - תפרחת. צילם: גדי פולק ©; משמאל - פרחים. שימו לב לעורקים האדומים על המפרש. צילם: ישי שמידוב © להנדלה - לחצו על התמונות

שברק מצוי. צילם: גדי פולק ©; מימין - פרח עם 10 אבקנים ועלי לאחר מסירת האבקה. במרכז - ענף בסוף פריחה עם תרמילים מעירים. צילם: ישי שמידוב ©; משמאל - תרמילים. צילם: גדי פולק © להנדלה - לחצו על התמונות

שברק מצוי גדל ברבים מאזורי הארץ הים-תיכוניים ובאזור הספר, כמו למשל במדבר יהודה. בחבל ההר הים-תיכוני הוא שכיח במיוחד בקרקעות גירניות על סלעי קירטון. במישור החוף הוא שכיח בגבעות כורכר ובחולות מיוצבים. אוכלוסיות **שברק מצוי** במדבר יהודה היו מודל לבחינת "החוק הגיאואקולוגי של תפוצת צמחים" שניסח האקולוג בויקו (Boyko, 1947) שלפיו תפוצת מין הצמח נקבעת על ידי המשקעים ושיעור הקרינה על פני השטח לפי כיוון המפנה וזווית השיפוע ובכך ניתן לתאר איפיון מהימן לדרישות האקולוגיות של כל מין גם ללא עבודה ניסויית. במקרה של **שברק מצוי** במדבר יהודה תיאר בויקו בדיאגרמה גראפית את הטווח האקולוגי של המין על פי הצירים של המשקעים ושיעור הקרינה (ראו בתרשים שלהלן). גישה זו הוצעה כמודל כללי לקביעת טווח אקולוגי של מיני צמחים. **שברק מצוי** עמיד לרעייה ועל כן מתרבה בשטחים שבהם קיימת רעייה חזקה. **שברק מצוי** גדל בכל ארצות אגן הים התיכון וחודר גם לארצות אירופה כנראה כצמח משני.

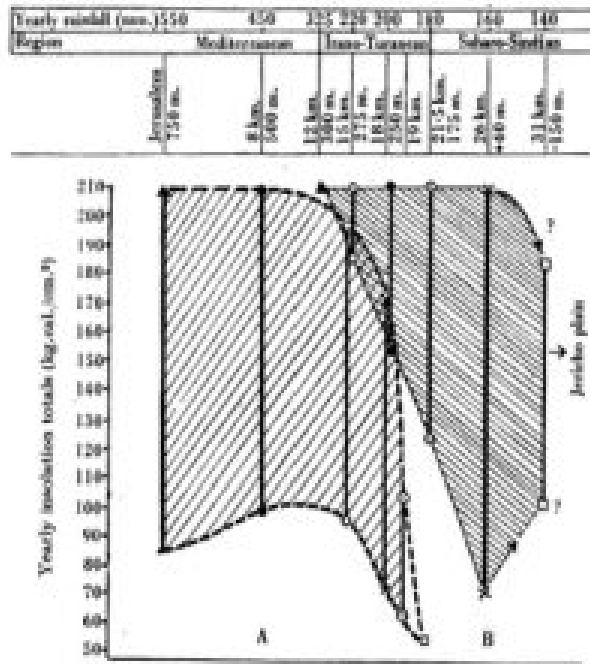

Fig. 10. Geo-ecological shifts in JE-amplitudes of the Mediterranean species *Oenosis sativa* (A), and the Saharo-Sindian species *Linosyris ilovini* (B), between Jerusalem and Jericho, transferred to the same system of co-ordinates (see Fig. 8 for A, and Fig. 9 for B).

ייצוג גראפי של הטווח האקולוגי של **שברק מצוי** במדבר יהודה לפי הרום, המשקעים ושיעור הקרינה. הטווח האקולוגי של שברק מצוי (פסים מרווחים באזור A) משווה לטווח האקולוגי של עדעד המדבר (פסים צפופים באזור B). מתוך: Boyko, 1947. **להגדלה - לחצו על התמונה**

בסוג **שברק** כ-75 מינים, ובארץ גדלים 15, רובם עשבוניים, למעט **שברק מצוי** שהוא בן שיח. הזן הגדל במישור החוף מוגדר כ"צר-עלים" (*var. stenophylla*). העלעלים של זן זה צרים יותר (עד 3 מ"מ) ומספרם ועולה לעתים על 3 בכל עלה ומגיע לעתים ל 4 או 5. בזן הנפוץ יותר בבתה ובספר - *var. matrix* - העלעלים רחבים יותר והעלה תמיד תלתני. בתתי מינים של **שברק מצוי** הגדלים בספרד זוהו כימיקלים רבים, בהם רזורצינול ונגזרותיו, פלבנואידים וקומרינים שיש להם פוטנציאל לשימוש אנטיביוטי. תתי מינים אלה נבדלים ביניהם בשיעור הכמותי היחסי של החומרים הללו.

שברק מצוי - פרחים. צילם: ישי שמידוב ©
להגדלה - לחצו על התמונות

ספרות:

זהרי מ 1978 כל עולם הצמחים. הוצאת עם עובד.

שמידע א ודרום ד 2000 מדריך פרחי הבר בישראל - הצמחייה הים-תיכונית (הדפסה שש-
עשרה). הוצאת כתר.

Barrero AF Mar Herrador M Arteaga P Rodríguez-García I et al. 1997
Resorcinol Derivatives and Flavonoids of *Ononis natrix* Subspecies
ramosissima. Journal of Natural Products. 60: 65-68.

Boyko H 1947 On the role of plants as quantitative climate indicators and
the Geo-ecological Law of Distribution Ecol. 35: 138-157.

Zohary M 1972 Flora Palaestina vol. 2. The Israel Academy of Sciences
and Humanities. Jerusalem.

=====

כל הזכויות שמורות ל"כלנית" ©

ציטוט: פולק ג 2017 שברק מצוי *Ononis natrix* - פורח בהר, בספר ובמישור החוף
(אפריל 2017), פורחי החודש, כתב-עת "כלנית" מספר 4.

<https://www.kalanit.org.il/ononis-natrix>